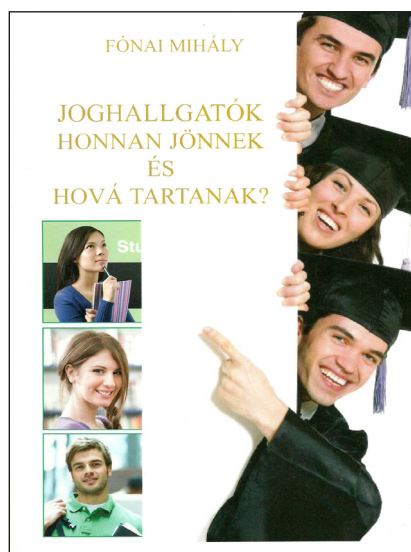


Fónai Mihály: Joghallgatók – Honnan jönnek és hová tartanak?

Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kara – DELA Könyvkiadó Kft.,
Debrecen, 2014, p. 145.

MIKLÓSI MÁRTA

Debreceni Egyetem, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet
Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék



A könyv a joghallgatók rekrutációjának, professzióképének és elhelyezkedési mintázatának legfontosabb vonásait vázolja fel, mégpedig a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán a 2001 és 2008 között folytatott vizsgálatok tükrében. Nem csak egy, joghallgatók pályaképét, elhelyezkedését vizsgáló kutatás bemutatása, hanem annál több. Ugyanis segít értelmezni és rendszerbe helyezni azt a kérdést, milyen különbségek jelennek meg az egyes szakmák társadalmi összetétele között, így jelenkori társadalmi folyamatokat is feloldoz, elemez, magyaráz.

A szerző a könyvben arra keresi a választ, hogy honnan jönnek és hová tartanak napjainkban ezek a hallgatók. Megközelítésmódja alapvetően leíró és empirikus, mivel mind ez idáig kevés empirikus kutatás vizsgálta a ma-

gyar jogászság helyzetét, ezért első lépésként probléma-megfogalmazó, tényfeltáró módon indokolt a témához közelíteni.

A 145 oldalas könyv hét fejezetből áll. Az első fejezet a középosztály, professzió, hivatás, hivatásrend fogalmait vizsgálja. A második fejezetben a hazai jogászkatásokról kapunk áttekintést, külön kitérve a joghallgatókat érintő kutatásokra. A harmadik fejezet az empirikus kutatás sajátosságait és mintáit mutatja be. A negyedik fejezet a joghallgatók rekrutációjával foglalkozik, külön megemlítve a „gólya” mérések eredményeit. Az ötödik fejezet a professziókép elemeit, a pályaválasztás motívu-



NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

mait vizsgálja. A hatodik fejezetben a hivatás presztízséről olvashatunk, különös tekintettel a DPR vizsgálatok megállapításaira. A hetedik fejezet a jövőbeli tervek és elhelyezkedés mintázatának kérdéskörét elemzi.

A szerző a munka hét fejezetében minden olyan lényeges szempontot megvizsgál, amely meglátásom szerint szükséges ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk a joghallgatók rekrutációjának alakulásáról.

Nagyon fontos kiindulópontja a könyvnek, hogy minden professziónak vannak rá jellemző mintái, kultúrája, habitusa, csakhogy az empirikus kutatások nehezen tudják szétválasztani a professzió rejtett mintázatait a társadalmi háttér mintáitól. Kilép annak a prekoncepciónak az értelmezési keretéből, hogy a magas státuszú professziók művelői között ne lenne jelentős az alacsony státuszú családokból származók aránya. A kérdés az – fogalmazódik meg a könyvben –, hogyan tudják átvenni a szakmai szocializáció, benne a felsőoktatási életútjuk során azokat a mintákat, melyek a rejtett, nem deklarált mechanizmusokon keresztül alakítják egy-egy professzió arculatát.

A könyv különösen fontos a recenzens számára, hiszen szintén a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerzett jogi diplomát a kutatott időszakban, így igazán jól tud azonosulni a vizsgált populációval, még akkor is, ha szakmai karrierje más irányt vett és nem a klasszikus jogász pályák egyikén találta meg a hivatását.

Az alábbiakban részletesen kitérek az egyes fejezetek külön-külön ismertetésére, kiemelve az azokban szereplő legfontosabb megállapításokat, eredményeket.

Az első fejezet a Középosztály, professzió, hivatás, hivatásrend címet viseli. A szerző ebben a fejezetben részletesen bemutatja a rétegződéskutatások legfontosabb képviselőinek középosztályra, vagy – osztályokra vonatkozó nézeteit, kiemelt figyelmet szentelve Gyáni – Kövér középosztály elméletének felvázolására, akik a köztisztviselői, polgári középosztály és értelmiségi középosztály kategóriákat különítik el. A professzió fogalmának elemzése során kitér a funkcionalista megközelítésre, amelynek legfőbb állításait Parsons fogalmazta meg, valamint az interakcionista irányzat képviselőire is, akik a professzionális hatalomra, valamint a professziókra mint társadalmi aktorokra helyezték a hangsúlyt munkájukban.

A második fejezet a hazai jogász kutatások bemutatását tűzi ki célul. Sajnálatos tény, hogy miközben a jogászságról igen sok írás jelent meg, a jogászok rekrutációjára és helyzetére vonatkozóan igen kevés vizsgálat ismert. A dualizmus kori és a Horthy-korszakbeli jogászok esetében társadalomtörténeti másodelemzések állnak rendelkezésünkre. A jogászok helyzete 1945 után gyökeresen megváltozott, a B-listázások komolyan érintették egzisztenciájukat. A hazai jogászság társadalmi helyzetét és szakmai életútját 1973-ban vizsgálták Angelusz Róbert és munkatársai, a 11000 aktív jogász közül a kutatás során 1133 főt kérdeztek meg. A kutatás a kor politikai és ideológiai korlátjai között a legtöbb információt tudta feltárni a hazai jogászságra vonatkozóan, alapvetően tényfeltáró, leíró módon. A vizsgálat néhány



NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

eredménye még négy évtized múltán is aktuális, így például a jogászok társadalmi háttérére vonatkozó eredmény, amely azt mutatja, hogy a „*diplomás szülők aránya már egy olyan korszakban is jelentős volt, amikor a származási háttérben a nem diplomások kaptak előnyt a felsőoktatásban*” (31). Köztudomású, hogy a magyar jogászság legátfogóbb vizsgálatát követően hasonló, minden szakmát felölelő kutatásra napjainkig nem került sor. A következő, nagy elemszámú kutatás 1998-ban került megszervezésre, melynek során az ügyvédek hivatásrendjét vizsgálták, mégpedig az 1973-as vizsgálathoz képest már túllépve a tényfeltáró, leíró megközelítésen, magyarázó módon. A kutatók számára beigazolódtott, hogy hipotéziseik helyesek voltak, mivel az ügyvédség valóban, belülről több szempontból, így az életvitel szempontjából is tagolt csoportnak tekinthető. A fejezet második részében a joghallgatókra vonatkozó kutatásokat ismerhetjük meg a szerző interpretálásában. Nem könnyíti meg a joghallgatókra vonatkozó vizsgálatok feldolgozását, hogy az egyes jogi karok évtizedek óta folytatnak különböző szempontú és mélységű vizsgálatokat saját hallgatóik körében. Az első fontos, a témában született kutatás Csapody Tamás nevéhez fűződik, aki 1984–85-ben a hallgatói motivációt vizsgálta. Munkájában számos sztereotípiát megdöntött, így például megcáfolta a „jogászdinasztiákra”, magolásra, joghallgatók különösen jó anyagi háttérére vonatkozó feltételezéseket. A magyar joghallgatók pályaválasztási motivációjával és jogászképével 2000-ben Feith Helga és Badó Attila foglalkozott. Érdekes megállapítása a kutatásnak, hogy a „jó jogász” legfontosabb emberi tulajdonságait vizsgálva a hallgatói rangsorban nem a hivatástudat, hanem a becsületesség, igazságérzék, határozottság a legfontosabb értékek, ez a tulajdonságlista ugyanis jelentősen eltér a pályán levő jogászságról kialakult külső képtől. „*Komoly diszkrépancia van a joghallgatók jogász képe és a jogászokról kialakult külső kép között*” – hívja fel a figyelmet a fontos összefüggésre a szerző (45).

A harmadik fejezetben a szerző a Debreceni Egyetem, valamint az egyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatott vizsgálat eredményeit elemzi, kitekintéssel a hazai Diplomás Pályakövetési Rendszer (DPR) kutatásaira is. A szerző szakmai hozzáértését bizonyítja, hogy a vizsgált kutatások mindegyikében részt vett, számos esetben azok vezetője, szakértője, kutatója volt. A karon folyó utánkövetéses vizsgálatokat 2010-re az országos DPR kutatások váltották fel, amelyek figyelembe vették a már kialakított kutatási metodikát és eredményeket. A szerző összeveti a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanuló joghallgatók rekrutációját, pályaválasztási motivációit és elhelyezkedési mintázatait a DPR vizsgálatok eredményeivel. Kutatása számos érdekes megállapítást hoz, emellett az összehasonlítás lehetőséget ad a regionális különbségek felvázolására is.

A negyedik fejezetben a joghallgatók rekrutációjának elemzése során nem hagyható figyelmen kívül a zártabb szakmák dinasztikus jellegének vizsgálata, mivel a jogászokat a közvélekedés jellegzetesen dinasztikus professzióként értelmezi. A szerző a társadalmi rekrutáció vizsgálatánál a joghallgatók és a végzett jogászok,



NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

frissdiplomások szüleinek iskolai végzettségét vizsgálja, mégpedig három kutatás és azok eredményeinek összevetésével.

A szerző az országos DPR kutatások eredményeit vizsgálva számos meghatározó társadalmi jelenség meglétére hívja fel a figyelmet. Megfigyelhető a lefelé házasodás, ugyanis a szülők iskolai végzettségének eltérései megfelelnek az 1960–1980-as évek házasodási mintázatainak. Igen gyakran a szakmunkás apa és érettségizett anyja, illetve az érettségizett anyja és a diplomás apa házasodott, a középfokú képzés szerkezete, és a nemek középfokú továbbtanulási lehetőségei és kényszerei miatt az érettségit adó középfokon „nőtöbblet” alakult ki.

Érvényesül emellett a professzió öröklésével összefüggő „születési rend” hatás, ugyanis minden ötödik, hatodik jogász felmenői között található az iskolai végzettség, és/vagy a foglalkozás alapján jogászok. Igazolható továbbá a „települési lejtő” hatása a településtípusok között, minél magasabb a hallgatók között a nagyvárosiak aránya, annál magasabb státuszú családokból érkeznek. Érdekes összefüggést tár fel a szerző a regionális beágyazottsággal kapcsolatban, amikor kifejti, hogy abban az esetben, ha egy egyetemnek a földrajzi rekrutációs körzetében magas az alacsony státuszú családok aránya, ez visszahat az egyetemnek, főiskolák működésére és a felsőoktatási versenyben elérhető pozíciójukra is.

A végzett hallgatók utánkövetéses vizsgálata is megerősített több előfeltevést. Ismert tendencia a felsőoktatás és a jogi képzés elnőiesedése, amit az alumnusok körében folytatott lekérdezések eredményei is megerősítettek. Kimutatható továbbá, hogy a városnak komoly vonzása van a végzett hallgatókra, közel felük végzés után is Hajdú-Bihar megyében él és dolgozik. Változás ugyanakkor az elmúlt évekhez képes, hogy a „beiskolázási kör” szétterült, vagyis több iskolából kevesebb hallgató érkezett. Korábban néhány jól körülhatárolható, és az országos középiskolai ranglistákban a felső ötödbe tartozó debreceni középiskolából érkeztek, ami a kar rekrutációs bázisát is jelentette. Megjelenik a vizsgálatban a családi státusz átöröklése is, a szülők foglalkozása ugyanis alátámasztja a középosztályi családi háttérre vonatkozó állítást, azaz a hallgatók meghatározó többsége középosztályi háttérű, középosztályi milióból érkezett.

A karon 2006-ban induló „golya-mérések” 2008-ig folytak a kar szervezésében, ezt követően a Tudományegyetemi Karok (TEK) által koordinált vizsgálat sorozatba illeszkedtek. Az elsőéves hallgatókra vonatkozó vizsgálatok eredményeit a szerző a két szak és a tagozatok összehasonlításával tárja fel, ezáltal az elemzés alkalmas lesz az eltérő pozíciójú szakok és tagozatok különbségeinek a jellemzésére is. A kutatás megerősítette az igazgatásszervező és jogász szakmák elnőiesedését, ami egybees a általános felsőoktatási folyamatokkal is. Érdekes adaléokra hívja fel a figyelmet ezzel kapcsolatban a szerző, amikor kifejti, hogy az egyes szakmák „elnőiesedése” általában annak is a jele, hogy az adott szakma munkaerőpiaci pozíciói romlanak. A férfiak mintegy „átengedik” az adott szakmákat azáltal, hogy alig választják azokat. Meglepő eredményre jut a kutatás a golyák iskolai és családi háttérét vizsgálva,



NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

ugyanis párhuzam fedezhető fel az 1973-as kutatás eredményei és a DPR vizsgálatok között. A nappali és levelező tagozatok közötti származási háttérbeli különbségeket már az említett korábbi jogászkutatás is regisztrálta, azonban megállapítást nyert, hogy az eltérő szakmai karrierre nincs közvetlen hatása a családi társadalmi háttérnek. Indokként fogalmazható meg a későbbi pályakezdés és az addigi szakmai életút hatása, ugyanakkor a korabeli kutatásban nem vizsgált kulturális és társadalmi tőkéknek a hatását sem hagyhatjuk figyelmen kívül (értelmiségi mintaadás, „születési rendi” hatás). A joghallgatók társadalmi rekrutációját vizsgálva a szerző megállapítja, hogy meghatározó többségük középosztályi származású, annak szűkebb és tágabb értelmezésében is, ha a „középosztály” egyik kritériumának a szülők, hagyományosan az apák iskolai végzettségét fogadjuk el.

Az ötödik fejezet a professziókép elemeivel foglalkozik, mégpedig két szempontból. A szerző egyrészt megvizsgálja a pályaválasztás motívumait, a szakról való információszerzés módjait. A választott szakról való informálódással kapcsolatban megállapítható, hogy annak szereplői között egyidejűleg jelentős a formális és az informális aktorok szerepe; a különböző tájékoztató anyagoké, és az informális kapcsolati hálóé. A fejezet második részében a szerző a végzett hallgatók pályaválasztási motívumait veszi górcső alá. A továbbtanulási motiváció a végzettséghez kapcsolódó anticipációval áll szoros kapcsolatban, mégpedig azzal összefüggésben, hogy mit akar a megkérdezett a diploma révén elérni, miért jelenti az egyetem az egyéni célok megvalósításának a lehetőségét. A szerző megállapítja, hogy a továbbtanulás alapvető oka szaktól és tagozattól függetlenül a szakma, a diploma, a karrier elérése és a munkanélküliség elkerülése. Az egyetemi továbbtanulás választásában lényeges különbség ugyanakkor, hogy a nappali tagozatra jelentkezők magát a diplomát, míg a levelező tagozatra jelentkezők a szakmát tartják fontosabbnak, amely eltérés háttérben minden bizonnyal az eltérő életpasztorlatok (is) állnak.

A hatodik fejezetben a szerző a joghallgatóknak és a végzett, frissdiplomás jogászoknak a professziójukkal összefüggő, a presztízsrre vonatkozó elvárásait elemzi. Részletesen bemutatja a főbb elméleteket arra vonatkozóan, hogy az egyes foglalkozások, szakmák, hivatások presztízse egymástól lényegesen eltér és az eltérő státuszú foglalkozások a köztük lévő különbségek alapján hierarchikusan rendeződnek, társadalmi, gazdasági csoportként jelennek meg. Nem könnyű ugyanakkor arra a kérdésre válaszolni, hogy a professziók társadalmi helyzetének (a hierarchiában elfoglalt helyének) a státusz, vagy a presztízse a jobb mutatója. Egyik fő kérdés, hogy a joghallgatók és a frissdiplomás jogászok hogyan látják a választott professziójukat, annak presztízst; ha azt magasra tartják, azt hogyan legitimálják és racionalizálják. Ennek teszteléséhez a szerző az országos DPR-kutatások 2009-es aktív hallgatói, és 2010-es frissdiplomás kutatásának az eredményeit, valamint a DETEP adatbázisát elemzi. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a társadalmi megbecsültség élesen elkülönül az anyagtól, egyes szakmák megítélését, presztízst tartósan nem befolyásolják az anyagi pozíciók, attól függetlenül, hogy maga a szakma ettől alapvetően



NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

inkongruens helyzetű lesz. Felmerül a kérdés, hogy hosszabb távon ez hogyan hat a deprofessionalizációs folyamatokra (például milyen óriási az eltérés az orvostan-hallgatók által érzékelt anyagi megbecsültség és társadalmi megbecsültség között). A szerző megállapítja, hogy *„a joghallgatók „fejében”, énképében a jogászok helyzete sokkal egyértelműbb: külső képük és énképük sem inkongruens, mindazonáltal önmagukat sokkal inkább tartják megbecsültnek, mint mások őket, kivéve az orvosokat. Ez azt jelenti, hogy a két „hivatásrendi” és „születési rendi” professzió hallgatói kölcsönösen látják egymást magas presztízsűnek (kivéve az orvosok anyagi megbecsülését)”* (93).

A hetedik fejezetben a szerző a „gólya” lekérdezések eredményeit elemzi. A képzésre vonatkozó elvárások a választott szakmákat, hivatásokat még kevésbé ismerő hallgatók esetében ugyanis alkalmasak a „jövőbeli várakozások (anticipációk)” és az azokról kialakult külső kép jellemzésére is. A szerző megállapítja a kutatás eredménye alapján, hogy a joghallgató gólyák esetében az elképzelt pályakép tengelyén a „vállalkozás alkalmazottja – közigazgatás – magánpraxis” hármasa emelhető ki. A joghallgató gólyákra a tanulmányaik kezdetén a klasszikus igazságszolgáltatási professziók közül a magánpraxisban folytatott önálló, vagy alkalmazott ügyvédi munka gyakorolja a legnagyobb hatást. A klasszikus jogász professziók, hivatásrendek közül a bírói vagy ügyészi karriert elképzelőik aránya már alacsonyabb, ugyanakkor meglepően sokan tartották elképzeltnek, hogy a rendőrségnél dolgozzanak. A végzés utáni elhelyezkedés szempontjából a kétezres évek közepén a két tipikus terület a közigazgatás és az ügyvédi irodák. E két terület túlsúlya azt mutatja, hogy más jogi szakmákban, más jogi területeken sokkal nehezebb elhelyezkedni. A frissdiplomások a korábban kevésbé vonzó területeken és szakmákban helyezkedtek el magasabb számban. A jogi végzettségűeket jobban vonzották a hivatásrendi állások, mint amilyen arányban végül e területeken elhelyezkedtek – körükben az ügyvédi karrierlehetőség tűnik a „vágyottnak és reálisnak”, míg a közigazgatási szakmai karrier a „kevésbé vágyottnak, de reálisnak”.

A könyv végén választ kapunk a címben felvetett kérdésekre: honnan „jönnek” a joghallgatók, és hová tartanak. Megállapítása szerint a joghallgatók a „középosztályból” jönnek, és a középosztálynak egy magas presztízsű csoportjába tartanak. Az egész munkán végighúzódó gondolat a családi szocializáció fontosságának hangsúlyozása, ami a könyv záró gondolataiban is visszaköszön. A szerző a felsőoktatási kutatások fényében megállapítja, hogy az intézményi habitus azok körében hat jobban, akik értik az intézmény kultúráját, működését, „úszik, mint hal a vízben”, szemben azokkal, akik „partra vetett halként” érzik magukat az egyetemi közegben, miliőben – és úgy tűnik, a társadalmi tőke következtében a magasabb státuszú családokból érkező hallgatóknak ismerősebb ez a közeg, ami ilyen módon hozzájárul a vizsgált csoportok generációkon átnyúló újratermelődéséhez.